

ЖЕРТВИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

НА СХОДІ УКРАЇНИ
В 2014-2018 рр.

Частина 2

Київ 2019

**Жертви збройного конфлікту на сході України у 2014-2018 рр.
Частина 2//** Київ, 2019 р. — 18 с.

Автор публікації: **Харківська правозахисна група**
Дизайн та верстання: **В'ячеслав Боднар**

Даний огляд підготовлений Харківською правозахисною групою
в рамках діяльності платформи CivilM +

Зміст публікацій є думкою авторів і не обов'язково відображає
позицію окремих членів-організацій платформи CivilM +

ЖЕРТВИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2014-2018 РР.

ЧАСТИНА 2

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ	4
КЛАСИФІКАЦІЯ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	4
ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	5
ЖЕРТВИ ПОСЯГАНЬ НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ, ВІЙСЬКОВІ ТА ЦИВІЛЬНІ ОСОБИ	7
УВ'ЯЗНЕНІ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА НЕКОНТРОЛЬОВАНІЙ УРЯДОМ ТЕРИТОРІЇ	8
ЖЕРТВИ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ НА НЕКОНТРОЛЬОВАНІЙ УРЯДОМ ТЕРИТОРІЇ ІДЕНТИФІКОВАНИХ ГРУП ЗА ОЗНАКОЮ НАЛЕЖНОСТІ ДО ГРУПИ	9
ЛЮДИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ ЖИТЛО ТА ІНШЕ МАЙНО У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙСЬКОВИМИ ДІЯМИ. ШКОДА, ЗАВДАНА НАСЕЛЕНИМ ПУНКТАМ ДОНЕЦЬКОЇ Й ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	11
ВИСНОВОК	14
РЕКОМЕНДАЦІЇ	15

РЕЗЮМЕ

У цьому огляді представлено узагальнення інформації, зібраної громадською організацією «Харківська правозахисна група» (ХПГ), про жертви збройного конфлікту у Донецькій і Луганській областях у 2014-2018 рр.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

ДО ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ МИ ВІДНОСИМО ТАКІ КАТЕГОРІЇ:

- 1.1 загиблі**, військові та цивільні особи, і члени їхніх родин;
- 1.2 поранені**, військові та цивільні, і члени їхніх родин;
- 1.3 зниклі безвісти**, військові та цивільні, зокрема жертви насильницьких зникнень і члени їхніх родин;
- 1.4 незаконно позбавлені свободи** і особи, що незаконно утримуються під вартою, та члени їхніх родин;
- 1.5 жертви** тортур і жорстокого поводження;
- 1.6 жертви** сексуально і гендерно зумовленого насильства;
- 1.7 жертви** посягань на людську гідність, військові та цивільні особи;
- 1.8 ув'язнені**, які перебувають в установах виконання покарань на неконтрольованій урядом території;
- 1.9 жертви** переслідувань на неконтрольованій урядом території ідентифікованих груп за ознакою належності до групи:
 - ✓ роми;
 - ✓ члени ЛГБТК-спільноти;
 - ✓ віряни церков, які не визнаються Московським патріархатом;
- 1.10 люди**, які втратили житло та інше майно у зв'язку з військовими діями.

На нашу думку, кажучи про людські жертви, потрібно також розглядати шкоду, завдану населеним пунктам Донецької та Луганської областей у вигляді руйнування житлового фонду та об'єктів інфраструктури – тепло-, енерго-, газо- і водопостачання, освітніх, медичних, торгівельних, промислових, соціально-культурних, культових споруд, мостів, доріг, землі тощо.

Жертви збройного конфлікту п.п. 1.1. – 1.7 були розглянуті в частині I.

У даному документі розглянуті жертви збройного конфлікту п.п. 1.8. - 1.10 та шкода, завдана населеним пунктам Донецької та Луганської області, які постраждали від збройного конфлікту.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Джерелами інформації, використаної для підготовки цього огляду, були:

- а) Щоденні офіційні повідомлення** про ситуацію в зоні бойових дій, про людські втрати, руйнування і т. ін., повідомлення інших інформаційних ресурсів, зокрема місцевих, про наслідки бойових дій;
- б) Щоденні повідомлення** Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, доповіді Моніторингової місії Управління Верховного комісара ООН з прав людини (ММПЛ), доповіді міжнародних і національних правозахисних організацій – Amnesty International, Human Rights

Watch, Правозахисного центру «Меморіал» (Москва), Української Гельсінської спілки з прав людини та інших правозахисних організацій в Україні;

- в) Відповіді на інформаційні запити**, надіслані відповідно до закону «Про доступ до публічної інформації» в органи місцевого самоврядування та органи влади на підконтрольній уряду території;
- г) Моніторингові поїздки** в населені пункти Донецької та Луганської областей на підконтрольній уряду території для перевірки й уточнення отриманих у відповідях на запити даних, інтерв'ювання жертв порушень прав людини та інших очевидців, проведення відео- та фотозйомки;
- г) Інформаційні ресурси**, які регулярно публікують інформацію про події в зоні збройного конфлікту;
- д) Повідомлення інформаторів**, які проживають на непідконтрольній уряду території;
- е) Матеріали проваджень**, порушених Центром стратегічних справ ХПГ за фактами порушень прав людини в зоні конфлікту;
- ж) База даних** ХПГ.

ЖЕРТВИ ПОСЯГАНЬ НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ, ВІЙСЬКОВІ ТА ЦИВІЛЬНІ ОСОБИ

Ми задокументували такі різновиди образливого та принизливого поводження, які кваліфікуються як посягання на гідність¹: марші полонених, які супроводжувалися образами з боку натовпу; утримання в будівлях із неналежними умовами (відсутність належних умов та місця для сну, приймання їжі, відсутність туалету тощо); примушування до оголення або перевдягання чоловіків у жіночий одяг, різного роду важка (неоплачувана) робота, зокрема облаштування військових споруд, примус до спостереження за катуванням або зґвалтуванням інших осіб; примушування до незаконних дій із державними символами та знаками військової належності, такі як спалювання, поїдання або інші дії відносно до державних символів, примушування до збору тіл мертвих осіб (цивільних, військових) та їхнє розчленування. В усіх випадках примушування до дій, що були нами зафіксовані, відбувалися під загрозою застосування зброї або фізичного насильства. Своїми діями бойовики незаконних збройних формувань (НЗФ) показували свою перевагу над особами, яких тримали під вартою.

¹ Violent Crimes Committed During the Armed Conflict in Eastern Ukraine between 2014–2018. – Kharkiv: LLB “Human Rights Publisher”, 2018. — 112 p, pages 76-84, <http://khp.org/files/docs/1552984577.pdf>

УВ'ЯЗНЕНІ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА НЕ- КОНТРОЛЬОВАНІЙ УРЯДОМ ТЕРИТОРІЇ

У серпні-грудні 2014 року НЗФ захопили 28 установ виконання покарань (УВП) на непідконтрольній уряду території, на 1 листопада в них перебувало 16 200 осіб.

Частина з цих установ зазнавала систематичних артилерійських обстрілів. Неодноразово осколки снарядів потрапляли на їхні території, а іноді – потрапляли прямо в будівлі УВП і слідчих ізоляторів. Внаслідок таких обстрілів гинули засуджені, були й поранені. Не маючи реальної можливості покинути небезпечну зону і відчуваючи свою беззахисність, вони місяцями жили під обстрілами. Ті, кого утримували в камерах, навіть не могли спуститися в бомбоховище, тому що їх туди ніхто не виводив. Під час сильних обстрілів адміністрація УВП ховалася, кидаючи зачинених у камерах в'язнів напризволяще.

НЗФ не забезпечували засуджених продуктами харчування, тому в більшості УВП почався голод. У 2015 році в більшості УВП взимку не було опалення. Засуджені купували «буржуйки» своїми коштами, водночас особам, засудженим до довічного ув'язнення, навіть не дозволяли ними користуватися. Вони розводили в камерах вогнище з побутових речей: дерев'яних меблів, одягу, щоби хоча б закип'ятити воду. Стіни покривала паморозь, вода замерзала, а температура падала до нуля. Були періоди, коли тижнями не було світла і водопостачання. Засуджених обмежували в кількості води, яку вони могли випити. Крім того, вони не могли виконувати гігієнічні процедури, а в камерах і санітарних вузлах стояв

нестерпний сморід із каналізації. Медична допомога не надавалася.

До засуджених часто незаконно застосовували фізичну силу. Відчуваючи свою повну безкарність, члени НЗФ могли забити людину до смерті, залишити без одягу взимку на вулиці на цілий день, спустити на неї собак.²

ЖЕРТВИ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ НА НЕКОНТРОЛЬОВАНІЙ УРЯДОМ ТЕРИТОРІЇ ІДЕНТИФІКОВАНИХ ГРУП ЗА ОЗНАКОЮ НАЛЕЖНОСТІ ДО ГРУПИ³

РОМИ

За даними УВКБ ООН, які, у свою чергу, базуються на відомостях, отриманих від ромських неурядових організацій України, кількість ромів, які залишили місця колишнього проживання в зоні бойових дій, оцінюється у приблизно 6000 осіб.

Втеча ромів із території, зайнятої «ополченцями», була спричинена не тільки побоюванням загинути від обстрілу. Не меншим ризиком саме для ромів стало беззаконня, свавілля й насильство з боку «ополченців», санкціоноване владою невизнаних республік, і розпочалося ще до масованих військових дій. Задokumentовано випадки довільних затримань, пограбувань, побиття і навіть вбивств, а також справжні погроми ромських будинків.

ЧЛЕНИ ЛГБТІК-СПІЛЬНОТИ

Ризик агресії з боку збройних формувань у ситуації беззаконня та безкарності існує для всіх жителів території т.зв. ДНР і ЛНР, однак для ЛГБТІ бойовики являють собою особливу й абсолютно реальну загрозу. Як розповів очевидець, це була «територія безвладдя, з тобою можуть

² The Rights of Convicts Detained in the ORDLO. – Kharkiv: LLB “Human Rights Publisher”, 2018/ - 80 p. <http://khpq.org/files/docs/1539109506.pdf>

³ Violent Crimes Committed During the Armed Conflict in Eastern Ukraine between 2014–2018. – Kharkiv: LLB “Human Rights Publisher”, 2018. — 112 p, pages 84-92, <http://khpq.org/files/docs/1552984577.pdf>

усе що завгодно зробити, ризики зростають до рівня - узяли й пристрелили». Про загрозу життю і здоров'ю, про небезпеку в разі повернення в т.зв. ДНР і ЛНР заявили більшість респондентів: «Батьки перестали запрошувати, тому що побоюються мене. Я туди не їду, тому що я боюся за своє здоров'я». Крім того, гомофобні дії озброєних бойовиків провокують на гомофобну агресію й тих, хто раніше ставився до ЛГБТІК нейтрально.

Якщо озброєнні люди дізнавалися про орієнтацію людини, його вивозили «на підвал, туди поміщали для залякування, отримання викупів і безоплатної робочої сили. На підвалі принижували та кривдили». Колишні жителі Донецької області повідомили, що «майже всіх, якщо не викупували з підвалу, відправляли на окопи».

ВІРЯНЕ ЦЕРКОВ, ЯКІ НЕ ВИЗНАЮТЬСЯ МОСКОВСЬКИМ ПАТРІАРХАТОМ

НЗФ відкрито висловили свою належність до православ'я й почали репресувати представників протестантських і католицьких церков і православних вірян, які не визнають Московський патріархат. Частина священників Української православної церкви Московського патріархату тим чи іншим чином підтримували НЗФ у проведенні цієї кампанії проти інших церков.

Багато священників були побито, а кілька священників НЗФ навіть було вбито. Приклади переслідувань за релігійною ознакою можна наводити ще довго. Вони підтверджують, що неправославні віряни, які про-

живають на території збройного конфлікту в Україні, відчувають широкомасштабні й систематичні переслідування з боку НЗФ.

ЛЮДИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ ЖИТЛО ТА ІНШЕ МАЙНО У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙСЬКОВИМИ ДІЯМИ. ШКОДА, ЗАВДАНА НАСЕЛЕНИМ ПУНКТАМ ДОНЕЦЬКОЇ Й ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Однією з причин загибелі та поранень цивільних осіб і руйнувань житлових будинків та інфраструктури є розміщення НЗФ своєї артилерії в житлових кварталах НП, поблизу лікарень, шкіл, дитячих садків, тощо і ведення вогню звідти по позиціях ЗЗФ. Деякі ЗЗФ діють симетрично. Присутність військових у НП фактично означає використання цивільних осіб у ролі «живого щита»⁴.

Станом на кінець 2017 року внаслідок бойових дій з їх початку у 2014 році було пошкоджено або зруйновано понад 40 тис. житлових будинків⁵. Ця цифра не включає будинки, залишені ВПО, і будинки, пошкоджені під час їх використання з військовою метою⁶. Також серйозно постраждали приблизно 10 тис. об'єктів інфраструктури⁷.

Міжнародним правом встановлені обмеження щодо способів використання дозволених видів зброї і ведення військових дій - забороняється атакувати або бомбардувати незахищені міста, селища, житлові будинки або споруди, зокрема лікарні, госпіталі за умови, що ці будівлі й міста не служать одночасно військовим цілям. За результатами збору та аналізу інформації на Донбасі, монітори ХПГ прийшли до висновку, що під час бойових дій неодноразово застосовувалася зброя, яка має невибіркову дію, зокрема, ракетні системи залпового вогню «Град», для обстрілів

⁴ The report about the losses of the civilian population, destructions of the households and infrastructure as a result of the armed conflict in the east of Ukraine. /Yuriy Aseev, Anastasiya Yegorova, Stanislav Pylayev, Yana Sme-lyanska, Yevgeniy Zakharov. – Kharkiv, Human Rights Publisher, 2018. – 118 pages, p.27-30. <http://khpg.org/en/index.php?id=1538471203>

⁵ План гуманитарной реакции для 2018 года, доступен по ссылке <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/ukraine-2018-humanitarian-response-plan-hrp>

⁶ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf, para. 34.

⁷ <http://khpg.org/en/index.php?id=1538471203>

цілих населених пунктів (НП), навчальних і медичних установ, розташованих на їхніх територіях. Ці обстріли можна кваліфікувати як напади невибіркового характеру. На території навчальних і медичних установ також неодноразово розміщувалася військова техніка й озброєні особи, систематично чинився психологічний тиск на медичний персонал (особливо на непідконтрольних територіях).

У період з квітня 2014 р. по червень 2018 р. нами зафіксовано та задокументовано безліч фактів масивних невибіркових обстрілів. За результатами таких обстрілів нами задокументовано і внесено в БД ХПГ 22 503 факти завдання шкоди житловим будинкам і об'єктам інфраструктури в НП як на підконтрольній уряду території, так і на території, підконтрольній т.зв. ЛНР і ДНР.

Згідно з низкою проведених досліджень міжнародних і українських правозахисних організацій, третинку всіх медичних установ Донбасу було пошкоджено унаслідок бойових дій. Найбільше постраждали лікарні Донецька - 57 медичних установ, і Горлівки - 18. За даними ВООЗ, з початку конфлікту під обстріл потрапили 160 медичних установ по обидва боки ЛЗ. 130 з них частково або повністю припинили роботу. Керівники понад 400 лікарень повідомляють про те, що їм катастрофічно не вистачає ліків⁹.

Протягом 2014-2017 років монітори ХПГ зафіксували випадки захоплення і атак на 58 навчальних закладів у 20 містах Донецької області та 21 навчальний заклад в 14 містах

⁸ The report about the losses of the civilian population, destructions of the households and infrastructure as a result of the armed conflict in the east of Ukraine. / Yuriy Aseev, Anastasiya Yegorova, Stanislav Pylayev, Yana Smelyanska, Yevgeniy Zakharov. – Kharkiv, Human Rights Publisher, 2018. – 118 pages, p.7. <http://khpq.org/en/index.php?id=1538471203>

⁹ Там же, с.35.

Луганської області. У цьому були помічені представники як НЗФ, так і законних збройних формувань¹⁰.

Зруйновані або пошкоджені 42 мости.

Слід зауважити, що, незалежно від того, яка сторона конфлікту була причетна до обстрілу, або до таких дій, що призвели до пошкоджень або блокування роботи установ, усі такі випадки повинні бути розслідувані, а винні – притягнуті до відповідальності.

Унаслідок військової дій істотно постраждали культові споруди. Усього під час збройного конфлікту в одній лише Донецькій області зруйновано 62 православних храми, а в Луганській – 10 храмів. 10 храмів знищено дощенту. Загинуло троє православних священнослужителів, постраждало п'ятеро. Крім того, під час збройного конфлікту пошкодження отримали греко-католицький і протестантські храми, а також одна мусульманська мечеть¹¹.

За даними Луганської обласної адміністрації, усього на підконтрольній уряду території в Луганській області зруйновано приблизно 9 000 об'єктів, у тому числі: 7 000 житлових будинків, 32 мости, 94 медичних установи, 113 навчальних закладів, 14 промислових об'єктів, 79 закладів культури і спорту.¹²

За даними Донецької обласної військово-цивільної адміністрації, на підконтрольній уряду території в Донецькій області зруйновано понад 7 000 житлових будинків, 21 медичний заклад, 27 загальноос-

¹⁰ Там же.

¹¹ Там же.

¹² Там же, с.31.

вітніх шкіл, 13 дошкільних установ, 7 професійно-технічних училищ, 14 закладів культури та 19 промислових об'єктів.¹³

Переважає більшість військових дій і атак на цивільних осіб відбувалися в населених пунктах, розташованих безпосередньо на ЛЗ або поруч до неї.

ВИСНОВОК

Наведені дані свідчать про велику кількість та територіальну поширеність скоєних злочинів та їхні надзвичайно важкі наслідки. Місцем скоєння злочинів став великий регіон країни, а його населення загалом – їхньою жертвою.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- 1. Необхідно** розробити нормативно-правовий акт для формування національного реєстру фізичних осіб, постраждалих внаслідок збройного конфлікту (загиблі, поранені, особи, що втратили майно), у якому передбачити процедури з ведення такого реєстру та обміну інформацією зацікавлених органів державної влади та місцевого самоврядування, визначити державний орган, відповідальний за його адміністрування.
- 2. Розглядати** як пріоритет безпеку місцевого населення під час розміщення військовослужбовців ЗСУ на території НП, не допускати його використання у якості «живого щита», розміщуючи підрозділи ЗСУ серед житлових масивів і піддаючи ризику життя і здоров'я жителів, їхні будинки, об'єкти інфраструктури. Заборонити військовим підрозділам відкривати вогонь із території НП.

¹³ Там же, с.32.

- 3. Забезпечити** право цивільних осіб на свободу пересування через лінію зіткнення за допомогою створення додаткових транспортних коридорів, контрольних пунктів в'їзду-виїзду та спрощення пропускних процедур. Вкрай необхідно термінове відкриття додаткових пунктів переходу, навіть місцевого значення - у Щасті, Трьохізбенці, Лобачеві, Новолуганському, Верхньоторецькому, Гранітному. Необхідно продовжити переговори в рамках Мінського процесу з представниками т.зв. «республік» щодо відновлення роботи пункту пропуску в Золотому.
- 4. Розробити** і прийняти програму відновлення житла і об'єктів інфраструктури, зруйнованих або пошкоджених під час проведення військових дій.
- 5. Розробити** законопроект про компенсацію для цивільних осіб, постраждалих від збройного конфлікту на сході країни – родинам загиблих, пораненим, особам, які втратили майно – та прийняти його в парламенті.
- 6. Активізувати** розслідування злочинів проти військових та цивільного населення, скоєних внаслідок збройного конфлікту.
- 7. Створити** Національний центр інформації й документації про жертв збройного конфлікту на сході України, який об'єднає усі наявні державні реєстри з наданням доступу державним органам до реєстрів, які вони уповноважені вести, можливостями обміну даними за запитом, обробки даних за всіма реєстрами та засобами захисту персональних даних.

Ця публікація підготовлена в рамках діяльності платформи **CivilM +**.

CivilM + – незалежна міжнародна платформа громадянського суспільства, місією якої є активне сприяння об'єднанню громадських ініціатив та інших активностей по відновленню Донецької і Луганської областей як мирних, інтегрованих і розвинених регіонів в складі демократичної України та єдиного Європейського простору, за активної участі населення регіону та осіб, які залишили регіон через конфлікт.

CivilM + надає своїм учасникам можливість співпраці в рамках спільних ініціатив і проектів, вироблення і оприлюднення спільних позицій, надання взаємної підтримки і прояву солідарності, систематизації знань, підвищення кваліфікації та поліпшення скоординованої роботи.

Платформа **CivilM +** заснована в грудні 2017 року силами представників громадянського суспільства з України, Росії, Німеччини та Франції.

Більше про платформу та її членів можна дізнатися на civilmplus.org

Платформа була створена в рамках проекту «Діалог для розуміння і справедливості: європейські НУО, що працюють разом для вирішення конфліктів в Донбасі», реалізованого DRA e.V завдяки підтримці Міністерства закордонних справ ФРН

Federal Foreign Office